

UOT:331.101.26;331.522.4

KƏND TƏSƏRRÜFATINDA ƏMƏK VƏ MADDİ-TEXNİKİ RESURSLAR

Ş.H.İBRAHİMOVA

Az. ETKTİ və Tİ

Məqalədə kənd təsərrüfatında əmək və maddi-texniki resursların nəzəri və elmi məsələsinə baxılmışdır. Kənd təsərrüfatında istehsalının inkişafı əhəmiyyətli dərəcədə əmək resursları ilə təminatdan asılıdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının səviyyəsi və artım tempi, kənd təsərrüfatında istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin artırılması həm də maddi resurslarla təminatdan çox asılıdır.

Açar sözlər: Əmək resursları, kənd təsərrüfatı, maddi resurslar, istehsal amilləri, enerji resursarı, kənd təsərrüfatı məhsulları.

Kənd təsərrüfatının və ümumiyyətlə aqrar sənaye kompleksinin inkişafının sürətləndirilməsi istehsalın bütün amillərindən səmərəli istifadə edilməsi, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, ETT-in nailiyyətlərinin tətbiqi, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasının təkmilləşdirilməsindən asılıdır. Kənd təsərrüfatının müəyyən ərazidə yerləşməsi və istehsalın mövsümü xarakteri texnika və əsas istehsal vasitələrinin artırılmasına təlabat yaradır. Kənd təsərrüfatında əmək proseslərinin təşkili özünəməxsusdur. Bu kimi xüsusiyyətlər kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının və əmək proseslərinin təşkilinin hərtərəfli təhlilini tələb edir.

Cəmiyyətin sərvətlərinin əsas mənbəyi olan əmək kənd təsərrüfatında bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, kənd təsərrüfatında əməyin səmərəliliyinə təbii-iqlim şəraiti və torpağın keyfiyyəti böyük təsir edir. Bununla əlaqədar olaraq eyni dərəcəli əmək məsrəfləri müxtəlif iqlim zonalarında tamamilə müxtəlif istehsal nəticələri verir. Kənd təsərrüfatında əmək prosesində insan canlı orqanizmlərlə - bitkilər və heyvanlarla iş gördüyündən bioloji qanunların tələblərini də bilmək və nəzərə almaq vacibdir. Kənd təsərrüfatında əməyin effektivliyi bitkilərin konkret növləri və heyvanların cinslərindən səmərəli istifadə etməkdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Həmçinin istehsalın mövsümü xarakteri də əməyə ciddi təsir edir. Mövsümlüklə əlaqədar olaraq əkin, məhsul yığımı kimi dövrlərdə işçi qüvvəsinə ehtiyac həddən artıq artır. Eyni zamanda qış vaxtı bitkiçilikdə işçi qüvvəsinin artıqlığı yaranır (11, s. 74).

Kənd təsərrüfatı istehsalında əməyin dar ixtisaslaşması mümkün deyildir. İşlərin müxtəlifliyi və onların yerinə yetirilməsinin qısa vaxtı ona gətirib çıxarır ki, bir çox işçilər bəzi əmək funksiyalarını birləşdirirlər. Kənd təsərrüfatında əmək proseslərinin mexanikləşdirilmə səviyyəsi daha aşağı səviyyədədir. Bitkiçilikdə toxum və əkin material-

larının hazırlanması, bitkilərə qulluq, yığım və əlavə işlərin böyük hissəsi əl ilə yerinə yetirilir. Heyvandarlıqda yemin verilməsi, peyinin yığılması, balalara qulluq işləri qismən əl ilə həyata keçirilir. Həmçinin aqrar sahədə əmək və istirahətin nisbətən zəif sosial şəraiti mövcuddur. Əmək proseslərinin böyük hissəsi açıq havada, müxtəlif iqlim şəraitinin təsiri altında baş verir. Həmçinin əhalinin sosial infrastruktur ilə təminatı başqa sahələrə və şəhər yerlərinə nisbətən çox aşağıdır. Bütün bunlar kənd təsərrüfatı əməyini az cəlbəedici edir. Başqa sahələrə nisbətən kənd təsərrüfatında daha çox qadın, yeniyetmə və pensiyaçıların əməyi istifadə edilir (8, s.144).

Kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafı əmək ehtiyatları ilə təmin edilməkdən çox asılıdır. Əmək resursları mürəkkəb sosial-iqtisadi kateqoriyadır. Müəyyən istehsal şəraitində onların sosial məğzini insanlar, iqtisadi məzmununu isə onların ictimai-faydalı əməkdə istifadə üçün mümkün iş vaxtı təşkil edir (11, s. 76). İş qüvvəsinin imkanları və qabiliyyətləri haqqında təsəvvürü "əmək potensialı" anlayışı verir. Rus alimləri V.Q.Kostakov və A.L. Popov əmək potensialını "cəmiyyət və keyfiyyət tərəflərinin vahidliyində baxılan uyğun əmək resursları" kimi müəyyən edirlər. Burada əmək potensialının cəmiyyət əsasını əmək qabiliyyətli yaşda olan əhali, keyfiyyət əsasını isə əhalinin yaş-cins tərkibi, təhsil səviyyəsi, professional hazırlığı, ixtisaslaşma və mobilliyi təşkil edir (10, s.61). Q.V.Serqeyeva və L.S.Çijikova əmək potensialına cəmiyyətin malik olduğu əmək resursları kimi baxırlar. Əmək qabiliyyətli əhalinin sayı və keyfiyyət xarakteristikası onun real əhəmiyyətini göstərir (14, s.3). Təbii ki, əmək potensialına "əmək resursları"ndan daha geniş şərh verən fikirlər də (9, s. 30) vardır. Fikrimizcə əmək potensialı ilə əmək resursu anlayışlarını eyniləşdirmək olmaz. Əmək potensialı birbaşa istehsal prosesində reallaşır, əmək resursu isə insan resursudur. Kənd təsərrüfatı istehsalı əmək

ehtiyatlarının tərkibinə insanın istehsal prosesində istifadə edə biləcəyi qabiliyyətlərinin cəmi və istehsal prosesində iştirak etməyən, lakin müəyyən şəraitdə istehsalda istifadə oluna bilən əhali hissəsi təşkil edir (8, s. 145). Əmək resurslarından istifadənin əsas meyarı əmək məhsuldarlığının artmasıdır. Bu zaman aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilir: natural və dəyər ifadədə orta illik işçiyə ümumi məhsul istehsalı və ya məhsul vahidi istehsalına adam/saat hesabı ilə əmək sərfi (əməktutumluluq). Əlavə göstəricilər - əmək resurslarının məşğulluq səviyyəsi (il ərzində insan/gün) və bir orta illik işçiyə torpaq ərazisinin düşən yükü götürülür (13, s.82). Kənd təsərrüfatı əməyinin şəraiti və mühafizəsi də ciddi problemdir. Təcrübə əməyin ödənilməsi ilə kənd təsərrüfatı müəssisəsinin səmərəli fəaliyyəti arasında birbaşa asılılığı göstərir. Əmək resurslarının formalaşması prosesi başqa resurs potensialının yaranmasından ciddi fərqlənir. Burada demoqrafik vəziyyət ən böyük təsir göstərir. Planetar miqyasda hazırda demoqrafik keçid dövrü yaşanır. İnkişaf etmiş ölkələr bu səviyyəni keçmişlər, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə də bu proses müşahidə edilir. Demoqrafik keçid dövrü istehsal güclərinin artması və böyük əhali kütləsinin kənddən şəhərə axını ilə müşayiət olunur. Keçid başa çatanda əhalinin yaş tərkibi kəskin dəyişir (7, s.85).

Aqrar sahədə əmək ehtiyatlarından istifadənin mühüm göstəriciləri aşağıdakılardır: 1. Əmək resurslarından istifadə səviyyəsi - $K_i = \Theta_i / \Theta_m$ K_i - əmək resurslarının ictimai istehsalda iştirak əmsali; Θ_i - istehsalda iştirak edən əmək resursları, adamlar; Θ_m - əmək resurslarının mövcudluğu, adamlar. 2. İl ərzində iş vaxtının istifadəsi əmsali - $K_v = \dot{I}_f / \dot{I}_m$ \dot{I}_f - faktiki işlənən iş vaxtı, saatla; \dot{I}_m - mümkün illik iş vaxtı fondu, saatla. 3. Günün iş vaxtının istifadəsi əmsali $K_g = \dot{I}_g / \dot{I}_m$. \dot{I}_g - faktiki işlənən gün vaxtı, saatla; \dot{I}_m - günün müəyyən olunan iş vaxtı, saatla; 4. Əmək resurslarından mövsümü istifadənin əmsali - $K_m = M_a / M_o$ M_a - işçilərin ay ərzində maksimum və ya minimum məşğulluğu, saatla; M_o işçilərin orta aylıq məşğulluğu, saatla.

Kənd təsərrüfatında mövsümlük əmək ehtiyatlarından qeyri-bərabər səviyyədə istifadəyə gətirib çıxarır və bitkilərə qulluq və yığım vaxtı ona tələbatı artır, qış aylarında isə əksinə azalmış olur. Əməyin illik mövsümlüyünü aşağı salmağa istehsalın sahə tərkibini təkmilləşdirmək, heyvandarlıq sahələrinin sürətli inkişafı, əmək proseslərinin mexanikləşməsi səviyyəsinin yüksəldilməsi, sənaye və kənd təsərrüfatı istehsalının uzlaşdırılması yolu ilə nail olmaq olar. Əməyin mövsümlüüyü əməyin bölgüsü və əmək haqqının il ərzində qeyri-bərabər bölgüsü, ümumi məhsulun həcmnin az olmasına və bu sahədən kadrların axınına səbəb olur. Ona görə də kənd təsərrüfatında əmək resurslarından istifadənin yax-

şılaşdırılmasının yolları aşağıdakılardır: 1. Yardımcı sənaye istehsalı və sahələrinin inkişafı; 2. İstehsalın tərkibinin təkmilləşdirilməsi və onun elmi-texniki yeniləşməsi; 3. Əməkdən istifadənin regional və sahə qeydiyyatı; 4. İşçilərin iqtisadi stimullaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi; 5. Kənd yerlərində sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı; 6. Mülkiyyət münasibətlərinin dəyişdirilməsi və şəxsi həyatı təsərrüfatların inkişafı; 7. Kadrların hazırlanması və yenidən hazırlanmasını təkmilləşdirmək; 8. İşçilərin sosial şəraitini yaxşılaşdırmaq.

Əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə etməyin mühüm şərti kənd təsərrüfatında ixtisaslaşma və təmərgüzləşmənin dərinləşməsidir.

Maddi resurslar ictimaiyyətin təkrar istehsal prosesində malik olduğu və istifadə etdiyi əmək obyektinə və vasitələrinin cəmidir. Əmək vasitəsi natural-maddi formada əsas vasitə kimi, dəyər ifadəsində isə əsas fondlar kimi çıxış edir. Əmək predmeti dövrüyye fondlarından ibarətdir. Fondların əsas və dövrüyye olaraq bölünməsinin əsas prinsipi onların yeni yaradılan məhsula öz dəyərini keçirməsindədir. Əsas fondlar istehsal prosesində dəfələrlə iştirak edir, bir neçə istehsal dövrlərində eyni istehsal funksiyasını həyata keçirir və öz natural formasını dəyişmir. Onların dəyəri aşındıqca azalır və kənd təsərrüfatının konkret məhsulunun üzərinə keçir. Dövrüyye fondlarına müəssisənin bir istehsal ili ərzində yaradılan məhsulunun üzərinə tamamilə öz dəyərini keçirən vəsaitlərdir (8, s.174). Funksional təyinatından asılı olaraq əsas fondlar istehsal və qeyri istehsal istiqamətli əsas vasitələrə ayrılırlar. İstehsal əsas fondlarına birbaşa məhsul, əmtəə və xidmətlərin alınması üçün maddi istehsal sahələrində iştirak edən vasitələr daxildir. Kənd təsərrüfatında qeyri maddi xidmətlərin alınması üçün xidmət edən qeyri istehsal fondları da vardır ki, onlara təsərrüfatə məxsus olan yaşayış - kommunal təsərrüfatları, mədəni-məişət xidmətləri aiddir. Bu fondlar birbaşa kənd təsərrüfatı istehsalında iştirak etmirlər, lakin onlar kənd təsərrüfatı əmək resurslarının təkrar istehsalı və formalaşmasında mühüm rol oynayırlar. Adətən bitkiçilikdə əsas vəsaitlərə məhsul anbarları, texnikanın saxlanması üçün yer, aqrokimyəvi laboratoriya binaları və s., heyvandarlıqda heyvandarlıq binaları, veterinar laboratoriyaları, məhsul anbarları və s. 2. İstehsal prosesinin həyata keçirilməsi üçün vacib olan mühəndis-tikinti obyektləri və qurğuları: silos qüllələri, istixanalar, suvarma və qurutma qurğuları, peyinsaxlama yerləri, yollar, körpülər və s. 3. Ötürücü qurğular - su və elektrik şəbəkələri, istilik sistemi, telefon, teleqraf və qaz şəbəkəsi; 4. Maşın və avadanlıqlar - bütün növ elektrik aqreqləri və mühərrikləri daxil olmaqla güc maşınları və avadanlıqları; məhsul istehsal edərkən birbaşa əmək predmetinə təsir edən iş maşın

və avadanlıqları (kənd təsərrüfatı maşınları, yem istehsal edən maşınlar, heyvandarlıqda mexanikləşmə vasitələri); ölçü və tənzimləyici cihazlar və laboratoriya avadanlıqları; hesablayıcı texnika; 5. Nəqliyyat vasitələri-bütün avtomobil növləri, su nəqliyyatı, qoşqular, və s.; 6. İstehsal və təsərrüfat inventarları-maye və dağılan materialların saxlanması üçün qablar, tara, mebel, yanğın əleyhinə avadanlıq və s.; 7. İş heyvanları; 8. Məhsuldar heyvanlar: inəklər, ana donuzlar, keçilər, qoyunlar; 9. Çoxillik əkmələr: meyvələr, çay kolları, meşə qoruyucuları; 10. Torpaqların yaxşılaşdırılması üçün kapital qoyuluşları; 11. Alətlər və s. əsas fondlar: 100 minimum əmək haqqı dəyərində olan və bir ildən artıq xidmət vaxtı olan alətlər; başqa əsas fondlar-icarəyə götürülən əsas fondlara kapital xərclər. Kənd təsərrüfatı istiqamətli istehsal əsas fondları istehsalın son nəticəsinə eyni dərəcədə təsir etmirlər. Bununla əlaqədar olaraq onlar passiv və aktiv istehsal vasitələrinə bölünürlər. Əsas vəsaitlərin aktiv hissəsinə kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqları, nəqliyyat vasitələri, iş və məhsuldar heyvanlar, çoxillik əkmələr, cihazlar və inventar aiddir. Əsas vəsaitlərin aktiv hissəsi daha dinamikdir və texniki tərəqqinin təsirinə daha çox məruz qalır. Passiv əsas vəsaitlərə binalar, qurğular, meliorasiya obyektləri və s. kənd təsərrüfatı tikililəri aiddir. Əmək şəraiti və maşın və avadanlıqların səmərəli fəaliyyəti əsas vəsaitlərin passiv hissəsinin tərkibi və vəziyyətindən asılıdır (4, s.160-161).

Kənd təsərrüfatı istiqamətli istehsal əsas fondlarının tərkibi həm iqtisadi, həm də təbii amillərdən asılıdır. Əsas fondların tərkibinə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin ixtisaslaşması ciddi təsir edir. Heyvandarlıq məhsulları istehsalında ixtisaslaşmış təsərrüfatlarda istehsal əsas vəsaitlərinin içərisində heyvandarlıq tikililəri və məhsuldar heyvan böyük yer tutur. Taxılçılıq istiqamətli təsərrüfatlarda mexanikləşmə vasitələri, hər şeydən əvvəl traktorlar, taxılıqan kombaynlar, səpin qurğuları və s. maşınlar, həmçinin taxılın emalı və saxlanması üçün tikililər böyük paya malikdirlər. İqtisadçıların hesablamalarına görə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas fondlarının optimal tərkibi aşağıdakı kimidir: binalar, qurğu və ötürücü avadanlıqlar 32-35%, güc maşınları, nəqliyyat vasitələri, iş maşınları və avadanlıqlar 42-49%, iş və məhsuldar heyvan 12-15%, çoxillik əkmələr 2-3% (16, s.26). Bu məlumatlar istehsal istiqamətinin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq dəyişə bilərlər. Kənd təsərrüfatında əsas fondlar natural və dəyər ifadəsində hesablanır (5, s.104). Natural göstəricilər istehsal imkanlarının kəmiyyət və keyfiyyət tərkibi haqqında və əsas vəsaitlərin xidmət vaxtı haqqında təsəvvür verir. Dəyər qiymətləndirməsi əsas fondların dəyərinin iqtisadi hesablamaların təhlili və uçotu və sahə göstəricilərinin

ümumiləşdirilməsinin formalaşması məqsədlərinin müəyyənləşməsinə ifadə edir. Əsas fondların pul qiymətləndirilməsi onların yaradılmasına qoyulan vəsaitlərin ölçüsünü göstərir və hazır məhsula keçən aşınmanı müəyyən etməyə imkan verir. Kənd təsərrüfatı istehsalının iqtisadi effektivliyi onun əsas fondlarla təminatından çox asılıdır. Vəsaitlərlə kifayət qədər təmin olunmamaq başqa resurslardan qeyri səmərəli istifadəyə, onların artıqlığı isə məhsul istehsalına xərclərin artmasına və istehsalın səmərəliliyinin azalmasına gətirib çıxara bilər. Aqrar istehsalın əsas vəsaitlərlə təminatını əsas əks etdirən fondtəminatı və fondtutumdur. Fondtəminatı kənd təsərrüfatı istiqamətli əsas istehsal fondlarının orta illik dəyərinin kənd təsərrüfatı əkinlərinin sahəsinə nisbətidir. Fondtutumluluq kənd təsərrüfatı istiqamətli əsas istehsal fondlarının orta illik dəyərinin işçilərin orta illik sayına nisbətidir. $F_{ft} = F_{oaf} / S_{k/ta}$; $F_t = F_{oaf} / T$ F_{ft} – təsərrüfatın manat ha fondtəminatıdır, F_{oaf} – əsas fondların orta illik dəyəri; $S_{k/ta}$ – kənd təsərrüfatı əkinlərinin sahəsi, ha; F_t – fond tutumu; T – işçilərin orta illik sayıdır. Dövriyyə vəsaitləri müəssisənin əmlakının əsas tərkib hissələrindəndir. Onların tərkibi və istifadəsi müəssisənin uğurlu fəaliyyətinin əsas şərtlərindəndir. Hazırkı dövrə qədər dövriyyə vəsaitləri haqqında vahid fikir yoxdur. N.V.Kolçina hesab edir ki, dövriyyə kapitalı təsərrüfat fəaliyyətinə xidmət edən, eyni zamanda həm istehsal, həm də məhsulun satışı prosesində iştirak edən vəsaitdir (6, s.133). Q.F.Belousenko öz nəzər nöqtəsini belə ifadə edir: “Dövriyyə vəsaitləri – istehsalda qoyulmuş avansların və daima dövr edən istehsal fondlarının və dövriyyə fonlarının dəyər ifadəsində dövriyyə vəsaitlərinin cəmidir” (1, s.81). L.A.Drobozinaya görə dövriyyə vəsaitləri istehsalın və məhsul satışının fasiləsiz prosesini təmin etmək üçün dövriyyə istehsal fondları və dövriyyə fondlarının istifadəsi və yaradılması üçün avans edilən vəsaitlərdir (3, s.140). İstehsalın fasiləsizliyinin əsas şərtlərindən biri onun əsasının – istehsal vəsaitlərinin daima yeniləşməsidir. Öz növbəsində bu istehsal vəsaitlərinin özünün dövr etməsinin fasiləsizliyini təmin edir. Müəssisənin dövriyyə vəsaitləri istehsal fondları və dövriyyə fondlarına bölünür (6, s. 134). Dövriyyə istehsal fondlarına əmək predmetləri (xammal, əsas materiallar, yanacaq, tara, ehtiyat hissələri və s.); bir ildən artıq xidmət vaxtı olmayan və aylıq minimum əmək haqqının 100 dəfəsindən çox olmayan əmək vasitələri; bitməmiş istehsal və gələcək dövrlərin xərcləri daxildir (2, s.262). Onlar istehsal prosesində bir dəfə iştirak edirlər və tam istehsal olunan məhsulun üzərinə öz dəyərini tam keçirirlər. Dövriyyə fondlarının tərkibi istehsal istiqaməti və ixtisaslaşmadan asılı olaraq fərqlənir. Taxılçılıq istiqamətli təsərrüfatlarda dövriyyə vəsaitlərində bitməmiş istehsal

toxum, mineral gübrələr, neft məhsulları, əmtəə məhsullarına; heyvandarlıq istiqamətində cavan heyvanlar və kökəldilməli olan heyvanlara, yem, heyvanların saxlanması xərclər böyük yer tutur.

Dövriyyə fondlarına müəssisənin vəsaitləri, hazır məhsul ehtiyatlarına qoyuluşlar, yüklənən lakin ödənilməyən əmtəələr, hesab və ya kassada olan pul vəsaitləri aiddir. Beləliklə dövriyyə vəsaitləri müəssisənin dövriyyə istehsal fondları və dövriyyə fondları üçün nəzərdə tutulan pul vəsaitləridir. Müəssisənin fondlarının dövriyyəsi xammal, materiallar, yanacaq və başqa vəsaitlərin alınmasına sərf olunan vəsaitlərlə birinci mərhələ dövrədən keçirlər. Nəticədə pul vəsaitləri istehsal ehtiyatları formasını qəbul edirlər və dövriyyə sahəsindən istehsal sahəsinə keçir. Dövriyyənin ikinci mərhələsi işçi qüvvəsinin yeni məhsul yaratdığı istehsal prosesində baş verir. Dövriyyənin üçüncü mərhələsində hazır məhsulun satılması və pul vəsaitlərinin alınması baş verir. Bu mərhələdə dövriyyə vəsaitləri yenidən istehsal sahəsindən dövriyyə sahəsinə keçir. Bir mərhələni qurtaran dövriyyə vəsaitləri yeni mərhələyə daxil olurlar və bununla da onların fasiləsiz dövriyyəsi baş verir (6, s.136-137). Müəssisənin dövriyyə vəsaitləri iki funksiyaya həyata keçirirlər: istehsal və hesab. Istehsal funksiyasını həyata keçirərək dövriyyə fondları istehsal prosesinin fasiləsizliyini təmin edirlər və öz dəyərlərini istehsal edilən məhsulun üzərinə keçirirlər. Istehsal qurtaranda dövriyyə vəsaitləri dövriyyə sferasına dövriyyə fondları kimi daxil olurlar ki, burada dövriyyə vəsaitlərinin məhsul formasından pul formasına keçməsinin dövriyyəsinə daxil olurlar. Dövriyyə vəsaitlərinin istifadəsinin səmərəliliyi nəinki müəssisənin maddi istehsal prosesinə, həm də maliyyə davamlılığına təsir edir.

Kənd təsərrüfatında maddi-texniki resurslar bir sıra xüsusiyyətlərə malikdirlər ki, onlardan səmərəli istifadə etmək üçün aşağıdakıların nəzərə alınması vacibdir: 1. Maddi-texniki resursların tərkib hissəsi torpaqdır; 2. Maddi-texniki resurslar təbii şəraitin təsirinə məruz qalırlar; 3. Maddi-texniki resurslardan səmərəli istifadə istehsalın mövsümlüliyündən asılıdır; 4. Maddi-texniki resursların ölçü və tərkibi ölkənin regionları üzrə dəyişir; 5. Kənd təsərrüfatında maddi-texniki resurslarının tərkibinə canlı orqanizmlər-bitkilər və heyvanlar daxildirlər. 6. Maddi-texniki resurslar sənaye istehsalı və kənd təsərrüfatında yaradılan vasitələrdən ibarətdir; 7. Maddi-texniki resurslarının tərkibinə kapitaltutumlu mobil qurğular daxildirlər; 8. Maddi-texniki resursların səmərəli istifadəsi ASK-in bütün halqalarının (saxlama, emal, satış) fəaliyyəti ilə əlaqəlidir (12, s.10).

Enerji resursları kənd təsərrüfatında maddi-texniki resursların daha fəal hissəsi hesab olunur. Onlar mexaniki, elektrik mühərriklərinin və elektrik qurğularının gücü, həmçinin iş heyvanlarının mexaniki güc hesabı ilə sayı ilə təmsil edilmişlər. Enerji resurslarının tərkibində traktor, avtomobil və kombayn mühərriklərinə düşən güclər daha çox paya malikdirlər. Kənd təsərrüfatının enerji resursları ilə təminatının əsas göstəricisi enerji təminatı və hər bir istehsalat vahidinə düşən enerjinin miqdarı təşkil edir. Enerji təminatı əkin sahəsi vahidinə düşən enerji güclərinin kəmiyyətini göstərir. O aşağıdakı formula ilə hesablanır: $E_t = G_e / \Theta_s G_e$ - enerji güclərinin cəmi; Θ_s - kənd təsərrüfatı əkinlərinin sahəsidir (ha). Hər bir istehsalat vahidinə düşən enerjinin miqdarı enerji güclərinin kənd təsərrüfatında orta illik işçiyə nisbəti kimi müəyyənləşir. Enerji təminatı və hər bir istehsalat vahidinə düşən enerjinin miqdarının göstəriciləri kənd təsərrüfatının intensivləşməsi prosesinin xarakterizə edilməsi zamanı geniş istifadə edilir. Enerji resursları içərisində kənd təsərrüfatı istehsalının elektrifikasişması mühüm yer tutur. O kənd təsərrüfatında mexanikləşmə və avtomatlaşmanın kompleks yüksəlməsinə imkan yaradır və heyvandarlıqda, istixana tərəvəzciliyində, həmçinin aqrar sahənin sosial bölməsində səmərəli istifadə edilir. Kənd təsərrüfatının elektrik enerjisi ilə təminatının əsas göstəricisi əməyin enerji təminatı və ona düşən enerjinin miqdarıdır. Əməyə düşən enerjinin miqdarını cəm elektrik enerjisini kilovat/saatla kənd təsərrüfatında olan orta illik işçilərin sayına nisbəti ilə hesablayırlar. Əmək məhsuldarlığının sürətli artımının əsas şərtlərindən biri kənd təsərrüfatının texnika ilə təminatı səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Hesablamalar göstərir ki, mexanikləşmə hesabına əmək məhsuldarlığının ümumi artımının 50%-i təmin olunur (8, s.132-134).

Müasir şəraitdə kənd təsərrüfatında maddi resursların formalaşmasını müxtəlif yollarla həyata keçirmək məqsədəuyğundur. Bu əmtəə və maliyyə kreditləri, maşınların lizinq təminatı, fermer təsərrüfatlarının texnikanı kooperasiya əsasında istifadəsi və s. ola bilər. Kənd təsərrüfatında maddi resursların mühüm hissəsinə üzvü və mineral gübrələr aiddirlər. Onların tətbiqi nəinki bitkilərin məhsuldarlığını artırmağa imkan verir, həm də torpağın məhsuldarlığını bərpa etməyi təmin edir (8, s.139-140).

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatında resursların səmərəli istifadəsi yalnız onların istehsal texnikasının tələblərinə uyğun olaraq təminatı zamanı mümkündür. Belə yanaşma aqrar istehsalın resurs potensialından optimal istifadəyə imkan verir.

1. Белоусенко, Г.Ф. Оборотные средства сельскохозяйственных, промышленных предприятий и производственных объединений. – М.: Россельхозиздат, 2000, 220 с. 2. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента Т 1-К Ника-Центр, 1999, 592 с. 3. Дробозина, Л.А. Финансы, денежное обращение, кредит. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 2001, 527 с. 4. Экономика предприятий и отраслей АПК: учебник / П.В. Лещиловский, В.Г. Гусаков, Е.И. Кивейша и др.: под ред. П.В. Лещиловского, В.С. Тонковича, А.В. Мозоля. – 2-е изд., Минск, 2007, 574 с. 5. Экономика сельского хозяйства / Минаков И.А., Н.П. Касторнов, Р.А. Смыков и др.; Под ред. И.А. Минакова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КолосС, 2005, 400 с. 6. Финансы предприятий: Учебник / Н.В. Колчина, Г.Б. Поляк, Л.П. Павлова и др.; Под ред. Проф. Н.В. Колчиной. – М.: ЮНИТИ, 2001, 447 с. 7. Капица, С. Модель роста населения Земли и экономическое развитие человечества / С. Капица // Вопросы экономики. – 2000. – №12, 85-106 с. 8. Коваленко Н.Я., Экономика сельского хозяйства. С основами аграрных рынков. Курс лекции, Ассоциации авторов и издателей, ТАНДЕМ: Изд. ЭКМОС, 1999, 448 с. 9. Коровяковская, Н.В. Совокупный работник социалистического общества. – М.: Экономика, 1987. 191 с. 10. Костаков, В.Г. Интенсификация использования трудового потенциала / В.Г. Костаков, А.А. Попов // Соц. Труд. – 1982. – № 7, 61-65 с. 11. Моисеев, В. Социально-экономические проблемы использования трудовых ресурсов в АПК // АПК: экономика и управление. – 2001. – №11, 73-78 с. 12. Организация и управление производством на сельскохозяйственных предприятиях / В. Т. Водяников, А. И. Лысюк, Н. Е. Зимин и др.; Под ред. В. Т. Водяникова. – М.: Изд-во «КолосС», Изд-во СтГАУ «АГРУС», 2006, 506 с. 13. Печаткин, А. Предотвращение миграции трудовых ресурсов из аграрного сектора // АПК: экономика и управление. – 2002. – № 7, 81-85 с. 14. Сергеева, Г.П. Трудовой потенциал страны / Г.П. Сергеева, Л.С. Чижова – М., 1982. 64 с. 15. Сабетова Л.А., Зюзя А.В. Формирование и использование оборотных средств в сельском хозяйстве: науч. издание. – Мичуринск-научоград РФ: Изд-во Мичурин. гос. аграр. ун-та, 2006, 113 с. 16. Тяпкин, Н.Т. Критерий и показатели оценки эффективности использования ресурсов в сельском хозяйстве / Н.Т. Тяпкин, Н.А. Панина // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – №5, 25-28 с.

Трудовые и материально-технические ресурсы в сельском хозяйстве

Ш.Г. Ибрагимова

В статье изложены теоретические и научно практические вопросы трудовых и материально – технических ресурсов в сельском хозяйстве. Развитие сельскохозяйственного производства в значительной мере зависит от обеспеченности трудовыми ресурсами. Уровень и темпы роста сельскохозяйственной продукции, повышение экономической эффективности производства в сельском хозяйстве в значительной степени зависят и от обеспеченности материальными ресурсами.

Ключевые слова: Трудовые ресурсы, сельское хозяйство, материальные ресурсы, факторы производства, энергетические ресурсы, сельскохозяйственные продукты.

Labor and material-technical resources in agriculture

Sh.H.Ibrahimova

The theoretical and scientifically practical questions of labor and material – technical resources in agriculture are stated in this article. Development of agricultural production considerably depends on security with a manpower. Level and growth rates of agricultural production, increase of economic efficiency of production in agriculture substantially depends and on security with material resources.

Keywords: Manpower, agriculture, material resources, production factors, energy resources, agricultural products.